

2.3. Тадбиркорлик малакаларини ривожлантиришни педагогик шарт-шароитлари

1.Талабаларга тадбиркорлик фаолиятига доир материаллар ёрдамида иқтисодий билимлар бериш асосида тадбиркорлик малакаларни ривожлантириш модели ишлаб чиқиш ва тавсия этиш.

Тадбиркорлик фаолиятида биринчи галда тўғри режалаштириш лозим. Режалаштиришнинг **аломатлари**га қуйидагилар киради:

- замон (вақт) кўлами (қисқа муддатли, ўртача муддатли, узоқ муддатли режалаштириш);
- функционал бўлим (ишлаб чиқаришни, сотишни, сақлашни, таъминотни, молияни, инвестицияни режалаштириш);
- бошқарув иерарахияси (раҳбарият иерархияси);
- режалаш иерарахияси (стратегик, яъни олий; тактик, яъни ўрта; оператив, яъни паст даражадаги режалаштириш).

Агар режалаштириш жараёнини бошдан оёқ кўриб чиқилса, унда айрим **босқичларни** ажратиш мумкин. Уларга қуйидагилар киради: мақсадларни ифодалаш, яъни ишлаб чиқиш;

- муаммоларни қўйиш;
- муқобил вариантларни излаш ва танлаш;
- тахмин қилиш;
- баҳолаш ва қарорлар қабул қилиш.

Мақсадларни ифодалашнинг алоҳида вазифалари қуйидагилардан иборат: мақсадларни излаш, мақсадларни аниқлаш, мақсадларни таркиблаш; мақсадларни амалга ошириш, мақсадларни танлаш.

Ушбу назариядан келиб чиқиб, тадбиркорлик корхоналарида режалаштиришнинг **асосий вазифаларини** қуйидагича изоҳлаш мумкин:

- энг аввало, мақсадни қўйиш;
- саноат ишлаб чиқаришининг хилма-хил фаолиятини, айниқса халқ хўжалиги ва аҳоли учун зарур бўлган юқори сифатли, рақобатбардош маҳсулотлар тайёрлашнинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқлигини асослаб бериш;
- зарурий моддий-техник базани шакллантириш;
- молиялаш манбаларини аниқлаш ва ижобий пировард натижага эришиш.

Тадбиркорлик фаолиятида талабалар томонидан ўзлаштириладиган малакалардан бири- бу фирмалар учун бизнес-режалар туза олиш малакасидир.

Бизнес-режа замонавий ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқаришнинг муҳим воситасидир. Шу сабабли унинг моҳиятини, аҳамиятини, мазмунини чуқур англаш зарур. Бу масала ҳақида гап борганда энг аввало, бизнес-режа нима учун керак? — деган савол туғилади. Бундай режа энг аввало, банкир ҳамда инвесторларга зарур. Чунки корхона (фирма) ўз лойиҳасини амалга ошириш учун улардан **пул маблағлари сўрайди.**

• **Иккинчидан, бизнес-режа** корхона (фирма) ходимлари учун керак. Улар ўзларининг мақсад, вазифаларини, истикболни билишлари зарур.

• **Учинчидан**, энг асосийси ишбилармон, тадбиркор, корхона (фирма) раҳбари ўз ғояларини, уларнинг тўғри ва реаллигини билиши керак.

• Бизнес–режани тузишда раҳбарнинг шахсий иштироки жуда зарурдир, шунинг учун ҳам кўпгина хорижий мамлакатлар банклари, инвесторлар ва бошқа муассасалар агар бизнес – режани бошдан оёқ четдан, консультант орқали ишлаб чиқилиб, раҳбар унга фақат имзо чеккани маълум бўлиб қолган тақдирда лойиҳага маблағ беришдан бош тортадилар. Бундай режа, одатда, талабгорсиз қолади.

Бизнес-режанинг таркибий қисми

Бизнес-режа – корхонанинг ривожланиш режаси бўлиб, унда фирманинг янги фаолият доираларини ўзлаштириш, янги бизнесни ташкил этиш мўлжалланган.

Бизнес-режа янги ташкил этилаётган корхоналарни ҳамда фаолият кўрсатаётган корхоналарни бўлажак муддатга ривожланиши белгилаш учун тузилади - ишлаб чиқилади.

Бизнес тавсифи

- *Ўз бизнес ғоянгизни ёзинг*
- *Сиз томондан таклиф этилаётган маҳсулот ёки хизмат тури ҳақида маълумот беринг*
- *Фикрларингизни аниқ маълумотлар асосида баён қилинг*

Бизнес мақсади

- *Биз кимнинг талабларини қондиришига уринаямиз?*
- *Биз миқдорларимизнинг қайси эҳтиёжларини қондирмоқчимиз?*
- *Биз ушбу талабларни қандай қондираемиз?*

	Ким? (Мижозлар)	Нима? (Талаблар)	Қандай? (Бизнинг хизматимиз)
Бугун			
Эртага			

Бизнесни юридик мақоми

- *Қайси шаклда бизнесингизни рўйхатдан ўтказасиз?*
- *Ушбу ҳуқуқий мақомни танлашингизни сабаби нимада?*

Ишлаб чиқариш жараёнини тавсифи

- Сиз нима ишлаб чиқарасиз ё қандай хизмат кўрсатасиз?
- Ушбу жараён қандай амалга ошади?
- Ишлаб чиқаришнинг (хизматингизнинг) ҳар бир босқичини қисқача баён қилинг?

Маркетинг

- Сиз қандай маҳсулот ишлаб чиқарасиз?
- Унинг ўзига хос хусусиятлари?
- Сизнинг сегментларингиз кимлар?
- Бозордаги улушингиз қандай?
- Нарх қўйиш қайси тизимга асосланган?
- Сотиш канали?
- Қандай рекламадан фойдаланасиз?
- Мижозларга қандай қўшимча хизмат кўрсатиш турларини таклиф этасиз?

Рақобатчилар таҳлили

	Маҳсулотнинг истеъмол хусусияти	Сифати	Нарх и	Ўра м	Кафола т	Бошқала р
Сизнинг Маҳсулотингиз						
1.Рақобатчи маҳсулоти						
2.Рақобатчи маҳсулоти						

Бизнес-режани тузишда қуйидаги шартларга алоҳида эътибор қаратиш зарур:

- бизнес-режа профессионал ва шу билан бир пайтда содда, бажариш учун тушунарли ва осон бўлиши лозим;
- бизнес-режа инвестор ёки бошқа манфаатдор шахс ўзига керакли маълумотларни қидириб топиши учун бўлимларга (бобларга) бўлиниши лозим;

– бизнес-режани тайёрлашда корхонанинг бош раҳбари албатта қатнашиши шарт, чунки инвестор, банк ёки бошқа молия идораси корхона раҳбари қатнашмаганлиги ёки бошқа шахсга топширилганлиги ҳақида хабар топса, бизнес-режанинг ишончлилигига шубҳа уйғониши мумкин;

– бизнес-режанинг объектив баҳоланишига эришиш керак, яъни унда хатолар ва нотўғри ҳисоб-китоблар бўлмаслиги лозим;

– бизнес-режанинг тарқатиб юборилмаслигини назорат қилиш зарур, чунки унда бизнес тўғрисидаги махфий маълумотлар жой олган бўлади.

Ўз ишингизни бошлаш учун керак бўладиган капитал

Номланиши	Суммаси	Ўз ҳисобидан	Кредит маблағига
Бино			
Асбоб ускуна (технология)			
Мебель			
Хом ашё			
Айланма маблағ			
Бошқа			
Жами			

Молиялаштириш режаси

Сотувдан тушган тушум хажми канча?

Маҳсулот тури	Сони (1 ойлик)	Нархи	Ялпи тушум 1 ойда	Ялпи тушум 1 йилда
1 маҳсулот _____				
...				

Кўзда тутилаётган харажатларингиз?

Бир дона маҳсулот таннари

	Ўлчов бирлиги	Микдори	Нархи	1 дона маҳсулотга харажат
Хом ашё				
Энергия ресурслари				
Иш хаки				
Комунал				

тўловлар				
Транспорт харажатлари				
Бошқа харажатлар				
Жами бир дона маҳсулот таннари				

Молиялаштириш режаси (давоми)

Молиявий натижалар ҳисоботи

Кўрсаткичлар	1 ойлик	2021 йилга
Сотишдан тушган маблағ		
Сотилган маҳсулот таннари		
Амортизация		
Бошқарув аппарати ойлик иш ҳақи		
Ажратмалар		
Реклама		
Ижара ҳақи		
Бошқа доимий харажатлар		
Кредит буйича фоиз тулови		
Солиқ		
Соф фойда		

Ходимлар

• *Бизнесни муваффақиятли олиб бориш учун раҳбар ходим бошқаришининг баъзи тамойилларини билиши керак.*

• *Кўп соҳаларда бизнес муваффақияти ходимларга боғлиқ.*

• *Корхонада ўз иши ва шароитидан қониқадиган ишчилар фаолият кўрсатишлари керак.*

Корхонангизнинг маъмурий тузилмаси қандай?

Хулоса

Бизнесингизни тўғри режалаштиринг!

Юқорида келтирилган тартиб бўйича ўз бизнес режангизни тузинг! Бир неча маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш учун лойиҳаларни тузинг, ўз малакангизни ривожлантиринг.

2. «Дублёр-тадбиркор» лойиҳаси бўйича илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқиш.

Ушбу лойиҳани амалга ошириш бир қатор масалаларни ечиш имконини берди:

1) келажакда ва амалдаги тадбиркорлар билан бевосита алоқаларни ўрнатиш;

2) тадбиркорларни ёшлар билан тадбиркорлик масалалари бўйича амалий тажриба алмашиш;

3) амалий вазифаларини такрорлаш орқали тадбиркорлик фаолиятини ўрганиш ва малакани ривожлантириш;

4) талаба ёшларни тадбиркорликка жалб этиш.

Ёшлар – лойиҳани максимал самарадорлигини таъминлашни ривожлантирувчиси, ғояларни энг яхши амалга оширувчиси ва назоратчиси ҳисобланади. Шунинг учун лойиҳани амалга ошириш давомида янги ғоялар туғилиши ҳам мумкин.

“Дублёр-тадбиркор” лойиҳасини амалга ошириш тадбиркорлик фаолиятини ўрганиш ва соҳага хос малакаларни ривожлантиришни мақсад қилиб қўйган. Талабалар ушбу жараён якунида тадбиркорлик фаолияти бўйича мустақил бизнес-режалар тузиб, ҳимоя қиладилар.

Белгиланган лойиҳа самарадорлигини оширишда замонавий ахборот – коммуникацион технологиялардан фойдаланиш таълим дастурини самарадорлигини оширади.

“Дублёр-тадбиркор” лойиҳа иштирокчилари кичик тадбиркорлик корхоналари фаолияти билан яқиндан танишиш имкониятига эга бўладилар. Шу билан бир қаторда ушбу лойиҳада битта шахсда - мураббий, педагог ва бизнес-тренер ҳисобланувчи корхона раҳбари, аниқроқ қилиб айтганда шу тадбиркорлик фаолиятининг эгаси фаолиятини ўрганадилар. Тадбиркорнинг алоҳида бажарадиган вазифаларини бажариш (дублёрлик қилиш, қайтариш) имкони берилади.

3. Талабаларни тадбиркорлик фаолиятига оид ижтимоий-иқтисодий муносабатларини амалга ошириш

“Дублёр-тадбиркор” лойиҳаси бир қатор ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал этишда ижобий натижасини беради:

- ёшлар ўртасида тадбиркорлик фаолиятини оммалаштириш;
- тадбиркорлик фаолиятини келажакдаги карьерани шакллантириб бориш йўлидаги бизнесни ўрганиш асоси сифатида талабалардан иборат гуруҳни шакллантириш;
- инқироз даврида меҳнат бозорида олий маълумотли касб эгаларига бўлган талабни ошишини қондиришда;
- ишсизлик даражасини пасайтиришда.

Усуллар:

Амалий-йўналтирилган фаолият: тадбиркор фаолиятини ўрганиш, тадбиркорнинг алоҳида бажарадиган вазифаларини бажариш (дублёрлик қилиш).

Асосий натижа:

Тадбиркорлик соҳасига оид бизнес-режалар, бизнес-лойиҳалар ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш соҳаларидаги малакаларни ривожлантириш.

Мазмун хусусияти:

Тадбиркорликка оид иқтисодий билим, кўникма ва малакаларни устуворлик бериш, мустаҳкамлаш.

Талабаларда тадбиркорлик малакаларини ривожлантириш мезонлари:

1.Тадбиркорлик фаолиятига доир малака - ўзини касбий ривожлантириш.

Юқорида таъкидлаб ўтилган тадбиркорлик фаолияти соҳасини касбий қирраларини ўрганиш, ўзлаштириб бориш.

2.Тадбиркорлик фаолиятига доир иқтисодий билимларни ўзлаштириш.

Соҳага доир иқтисодий билимларни ўзлаштириш, ҳамда ўзлаштирилган билим ва кўникмаларга таянган ҳолда уни ривожлантириш.

3.Талабаларда тадбиркорлик кўникма ва малакасини ривожлантиришга доир фаолият.

Тадбиркорликка доир ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш иш усуллари, ҳаракатларини автоматик(эркин) бажара олишни такрорлашлар орқали шакллантириш ва ривожлантириш.

4.Талабаларда тадбиркорлик малакаларини ривожлантиришни эконометрик (статистик) баҳолаш сифатида ёндашув.

Малакаларни ўзлаштиришдан аввалги ва кейинги натижаларни миқдор жиҳатидан ўрганиш ва қиёслаш, статистик таҳлил этиш.

5.Тадбиркорлик малакаларини ривожлантиришда тадбирларни амалга оширишнинг кетма-кетликда олиб бориш.

Аввал билим ва кўникмаларни эгаллаш ва сўнгра малакани шакллантириш ҳамда ривожлантириб бориш лозим.

6. Педагогик фаолият орқали ижодий қобилиятларини ривожлантириш ёрдамида талабаларда тадбиркорлик малакаларини ривожлантириш.

Тадбиркорлик педагогик позициясининг хусусиятлари:

- *рефлексия* - бозорда реал вазиятни четдан кўра олиш ва унда талабанинг имкониятларини ҳисоблай олиш қобилияти сифатида;

- *“инфантилизация”* муайян хулқ-атвор, бошқалар билан ишончли муносабатларни ўрнатиш қобилияти сифатида.

- *эмпатия* - бошқа одамларнинг ҳолатларини ҳис қилиш қобилияти, бошқалар билан ҳиссий идентификациялаш, мақсадга эришиш учун яхши йўлни топиш қобилияти, ижодий муҳитни яратиш сифатида.

Шундай қилиб, тадбиркорлик *педагогик позицияси* - ўқитувчининг ўзига, тадбиркорликка ва тадбиркорлик билан шуғулланувчи субъектларга, ўз педагогик фаолиятига бўлган муносабатларининг барқарор тизими бўлиб, у ўқитувчининг тадбиркорлик билан боғлиқ аниқ муаммоларни ҳал қилишда талабаларга ёрдам кўрсатишга тайёрлигини кўрсатади ва мустаҳкамлайди.

Шунингдек, ўқитувчиларнинг талабаларни тадбиркорлик малакаларини ривожлантиришга тадбиркорлик ёндашувидан фойдаланишга тайёрлигини таъкил этиш тамойилларини шакллантирилади:

Фаолият тамойиллари. Фаолият субъектни махсус ташкил этилган фаолиятга киритишни ўз ичига олади. Бу турли хил ўйинларда иштирок этиш,

муайян вазиятни ҳал қилиш, махсус ўқув машқларини бажариш бўлиши мумкин. Субъект бевосита иштирок этиш, шахснинг ўз қизиқиш ва эҳтиёжларини қондиришга олиб келадиган муайян ҳаракатларни бажариш, фаолият жараёнида юзага келадиган шахслараро муносабатлар билан қониқиш билан тавсифланади.

Тафаккур тамойили - бу ўз фаолиятидир. Антик фалсафадан келиб чиқадиган "тафаккур" тушунчаси ва атамаси педагогикада ўз хис-туйғулари, фикрлари ҳақидаги тасаввурлар шаклида ўз-ўзини билиш сифатида ишлатилади.

Тафаккур ақлий меҳнат ва амалий фаолият жараёни, усуллари ва натижаларини тушунишдан иборатдир. Рефлексия онгли элементларнинг майдонини кенгайтиради, ҳар бир шахснинг фикрлаш ва фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини тушунишга ёрдам беради, ҳар бир муайян вазиятдаги тўсиқлар ва қийинчиликларни тушунишга имкон беради, фикрлаш, онг ва фаолиятни ривожлантиришнинг асосий механизмларидан бири сифатида ишлайди.

Тафаккур қилиш қобилияти, тарбиявий натижага эришишда самарадорликни таъминловчи муҳим педагогик қобилиятлардан биридир.

Педагогик бошқарув тамойили. Бошқарув-муайян тузилманинг сақланишини, фаолият режимининг сақланишини, дастурнинг бажарилишини, фаолиятнинг мақсадларини таъминлайдиган уюшган тизимнинг элементи, функциясидир.

Демак, *олий таълим муассасаси талабаларида тадбиркорлик малакаларини ривожлантиришда "Дублёр-тадбиркор" номли лойиҳа тавсифидаги технологияни ўқитиш жараёнларига татбиқ этиш орқали ўқув-методик таъминот бойитилади.*

Шунга боғлиқ ҳолда *"Дублёр-тадбиркор"* лойиҳасини синовдан ўтказиш ва амалга ошириш жараёнида қуйидаги таълим усуллари билан биргаликда фойдаланиш мақсадга мувофиқ:

- ✓ Монологик метод-ўрганилаётган материал асосан ўқитувчи-маслаҳатчи томонидан оғзаки шаклда тақдим этилади. Талабаларда модел асосида фаолият олиб бориш устунлик қилади.

- ✓ Кўрсаткичли усули-тушунишда муайян материални ўрганиш натижасида юзага келган муаммоларни ечилади.

- ✓ Тадқиқот методи - талабаларнинг ўқув-билув фаолияти асосан изланиш ва амалий характерга эга бўлади.

- ✓ Эвристик усул – маслаҳат жараёнида материални ўрганишни таъминланади; консультант фаолияти инструктаж характерида бўлади; материални тушунтириш муаммоли масалаларни тузиш, тадбиркорлик фаолиятининг аниқ муаммоларини ҳал қилиш билан бирга олиб борилади.

- ✓ Диагностика усули - маслаҳатчи ва билан биргаликда қўйилган муаммоларни биргаликда ҳал қилади.

Перцептив жиҳат (аспект) педагог томонидан ўқув ахборотини узатиш ва уни талабалар томонидан тинглаш, кузатиш ва амалий ҳаракатлар орқали идрок этишни таъминловчи: оғзаки (ҳикоя, маъруза, суҳбат ва бошқалар), кўргазмали

(намойиш, иллюстрация ва бошқалар), амалий (машқлар, лаборатория тажрибалари, меҳнат ҳаракатлари) усулларни бирлаштиради.

Мантиқий жиҳат - ўқув материални топширишда ва ўзлаштиришда ақлий операцияларни тавсифловчи методлар: индуктив, дедуктив; конкрет ва абстракт, синтез ва анализ, таққослаш; умумлаштириш, таснифлаш, тизимлаштириш ва бошқалар. Мантиқий жиҳат муаммоли-изланиш ёки репродуктив усулларни бирлаштиради; ўқувчилар томонидан ўрганилган ўқув материални амалга ошириш хусусиятини англатади. Муаммоли вазиятлар бўйича мустақил фикр юритиш ёки маълумотларни ёд олиш орқали амалга оширилади.

Бошқарув фаолияти - ўқув фаолиятида талабанинг мустақиллик даражасини тавсифловчи методдир.

Таълим муассасасида ўқитувчилар жамоасини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, биз тажриба давомида ўқитувчи кадрларни тайёрлаш икки йўналишда амалга оширилиши керак деган хулосага келдик:

Биринчидан, ўқитиш усулларини такомиллаштириш, янги илғор усул ва технологияларни ўзлаштириш, катталар билан ишлаш усулларини ўрганиш, ўқитувчилар жамоасини шакллантиришга қаратилган семинарлар, ижодий семинарлар ўтказиш ва иштирок этиш билан боғлиқ.

Иккинчидан, йўналишда ўқитилаётган фан, интизом, модул бўйича ўқитувчининг билимларини такомиллаштириш ва чуқурлаштириш билан боғлиқдир дея ҳисоблаймиз.

Бизнес-режалардан намуналаридан фойдаланиб, сиз ҳам ўз бизнес-режаларингизни ишлаб чиқинг! Бизнес-режа тузишдаги малакаларингизни ривожлантиринг!